

Ördögné Dr. Kolbert Zsuzsanna

A növények fotoszintézise

Segédlet a BSc záróvizsgára való felkészüléshez

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A növények fotoszintézise

Segédlet a Bsc záróvizgára való felkészüléshez

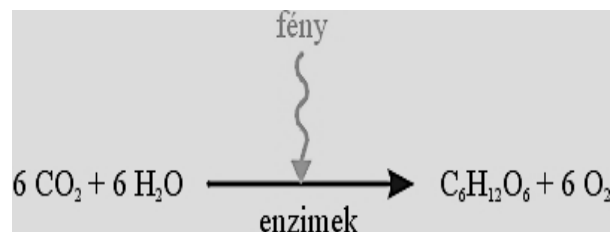
Készítette: Ördögné Dr. Kolbert Zsuzsanna

SZTE, 2020

Záróvizsgatétel címe: **A növények fotoszintézise**. A fotoszintézis lényege, jelentősége, főbb szakaszai. A kloroplasztisz felépítése, fotoszintetikus pigmentek. A fotoszintetikus elektrontranszport Z-sémája. A szén-dioxid fixálásának C3-as és C4-es útjai.

A felkészüléshez ajánlott „**A Növények Élete**” jegyzet 1.3. Fejezet „Fotoszintézis” tanulmányozása is. Elérhetőség: <http://eta.bibl.u-szeged.hu/2309/>.

A fotoautotróf életmódú zöld növények képesek a fény energia hasznosítására és egyszerű, szerves anyagokból összetett szerves vegyületek előállítására, azaz fotoszintézist folytatnak

A fotoszintézis lényege, jelentősége, főbb szakaszai

Fotoszintézis fogalma= fényenergia hasznosítása (*foto-*) egyszerű, szerves anyagból (szén-dioxid, CO₂), összetett, szerves vegyületek (szénhidrátok) előállítására (*-szintézis*).

Jelentőség 1: szerves anyagok termelése a heterotróf életformák számára

Jelentőség 2: a légkör oxigén (O₂) tartalmának kialakítása révén az aerob életformák kialakulásának felelővé tétele (első oxigéntermelő fotoszintézis folytató cianobaktériumok 2,7 milliárd évvel ezelőtti megjelenése → oxigéndús légkör kialakítása)

Jelentőség 3: a légkör CO₂ szintjének a befolyásolása (évszakos fluktuáció a CO₂ szintben)

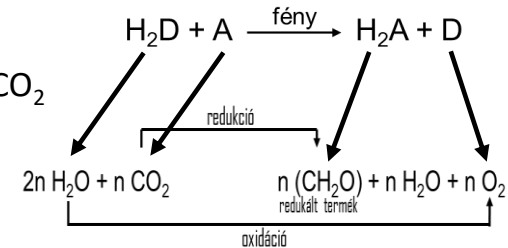
Fotoszintézisre képes organizmusok	Oxigén-termelő fotoszintézis
Zöld- és bíborbaktériumok	nem
Kékbaktériumok (cianobaktériumok)	igen
Vörös- és barnamoszatok	igen
Zöldmoszatok	igen
Magasabbrendű növények	igen

A fotoszintézis általános reakcióegyenlete: redox reakció, mely során elektron (e⁻) átadás történik egy donorról (D) egy akceptorra (A), és az *elektrontranszfer*hez az energiát a fény szolgáltatja.

Az oxigéntermelő fotoszintézis reakcióegyenlete:

víz, mint elektron donor használata az elektron akceptor CO₂ redukálására.

A víz elektront ad le, így oxidálódik, és O₂ szabadul fel.

Hill-reakció= Az, hogy az izolált kloroplasztiszok megvilágítás mellett, mesterséges e⁻ akceptorok jelenlétében oxigént termelnek bizonyítja, hogy a fotoszintetikus oxigéntermelés a szén-dioxid redukációjától független, vagyis a fotoszintézisnek *két szakasza* van.

„fényszakasz”: CO₂ redukció nélkül játszódik le, elektron akceptor a NADP⁺, az egyik végtermék a NADPH.

„sötétszakasz”: CO₂ redukció játszódik le, vagyis az elektron akceptor a CO₂, végtermékek szénhidrátok.

A kloroplasztisz felépítése, fotoszintetikus pigmentek

Kloroplasztisz= prokarióta eredetű, fotoszintézisért felelős sejtszervecske. Alapállománya a **sztróma** (benne: CO₂ redukciós enzimek, cirkuláris DNS, 70S riboszómák, keményítőszemcsék). Belsejében a **fotoszintetikus membránrendszer**, a **tilakoid**. A tilakoid membránok összetapadó részei a **gránumok**, melyek belsejében kialakuló üregrendszer a **lumen**. A tilakoid membránban integráns fehérjékhez kapcsolódva találhatóak meg a foton abszorpcióért felelős, konjugált kettős kötés rendszerrel bíró **fotoszintetikus pigmentek**, ún. **pigment-protein komplexek** formájában.

Klorofillok (kl)

Szerkezet: 4 db pirrol gyűrű → porfirin váz, Mg atommal +ciklopentaton gyűrű +fitol (rögzítés)
Kl *a* (metil csoport), Kl *b* (formil csoport)

Abszorpció: kék és vörös hullámhosszon, zöld fotonokat visszaverik (zöld színanyagok).

Szerep: P₆₈₀ és P₇₀₀ kl *a* fotokémiai reakciót katalizál, a többi kl *a* és a kl *b*-k a fényelnyelésben és gerjesztési energia átadásban szerepelnek.

Karotinoidok

Szerkezet: 40 szénatomos poliizoprének, molekula végi α és β ionon gyűrűkkel

Két csoportjuk: *karotinok* (pl. β-karotin) és oxigént is tartalmazó *xantofillok* (pl. zeaxantin)

Abszorpció: kék tartományban, sárga színanyagok.

Szerep: gerjesztési energia továbbítása a klorofillok felé, fénykárosodás elleni védelem (ún. xantofill ciklus).

PS II (2-es fotokémiai rendszer)

Reakciócentrum: benne P₆₈₀ kl *a* dimér

Reguláló sapka: a vízbontáshoz szükséges klorid ionokat biztosító fehérjék.

Antennarendszer: pigmentek+ fehérjék

PS I (1-es fotokémiai rendszer)

Reakciócentrum: benne P₇₀₀ kl *a* dimér

Plasztocianin- és ferredoxin-kötő fehérjék: elektrosztatikus kölcsönhatással kötnek

Antennarendszer: pigmentek+ fehérjék

Fényabszorpció és gerjesztődés, redox potenciál

Fény abszorpciókor a pigment molekula a foton teljes energiáját felveszi, és ennek a megnövekedett energiatartalomnak köszönhetően alapállapotból **gerjesztett állapotba** kerül.

Reakciócentrumokban: fotoszenzibilizált **elektrontranszfer** játszódik le. Csak a P_{680} és a P_{700} kl a tud elektrontranszfert (másnéven **fotokémiai reakciót**) végrehajtani.

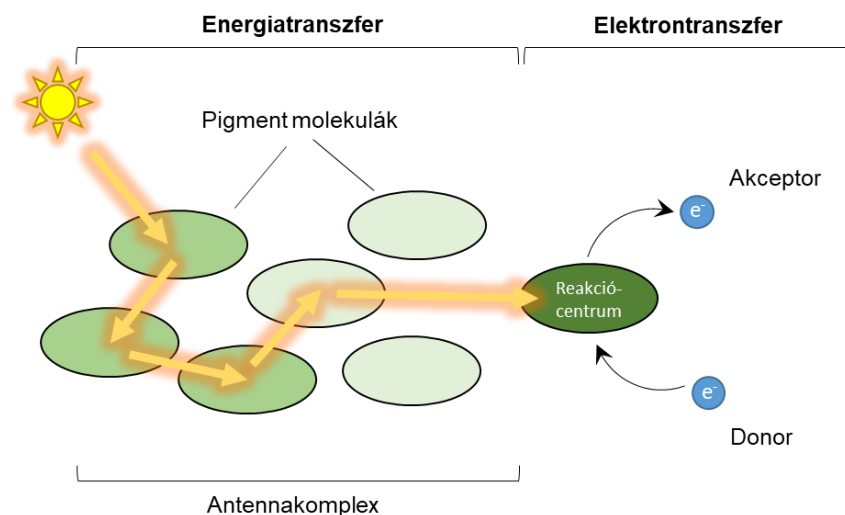
Fénybegyűjtő antennarendszerekben:

energiatranszfer játszódik le.

Transzfer iránya: a rövidebb hullámhosszon abszorbeáló pigment $\rightarrow$ hosszabb hullámhosszon abszorbeáló pigment.

Karotinoidok $\rightarrow$ kl b -k $\rightarrow$ kl a -k $\rightarrow P_{680}$ vagy P_{700} kl a .

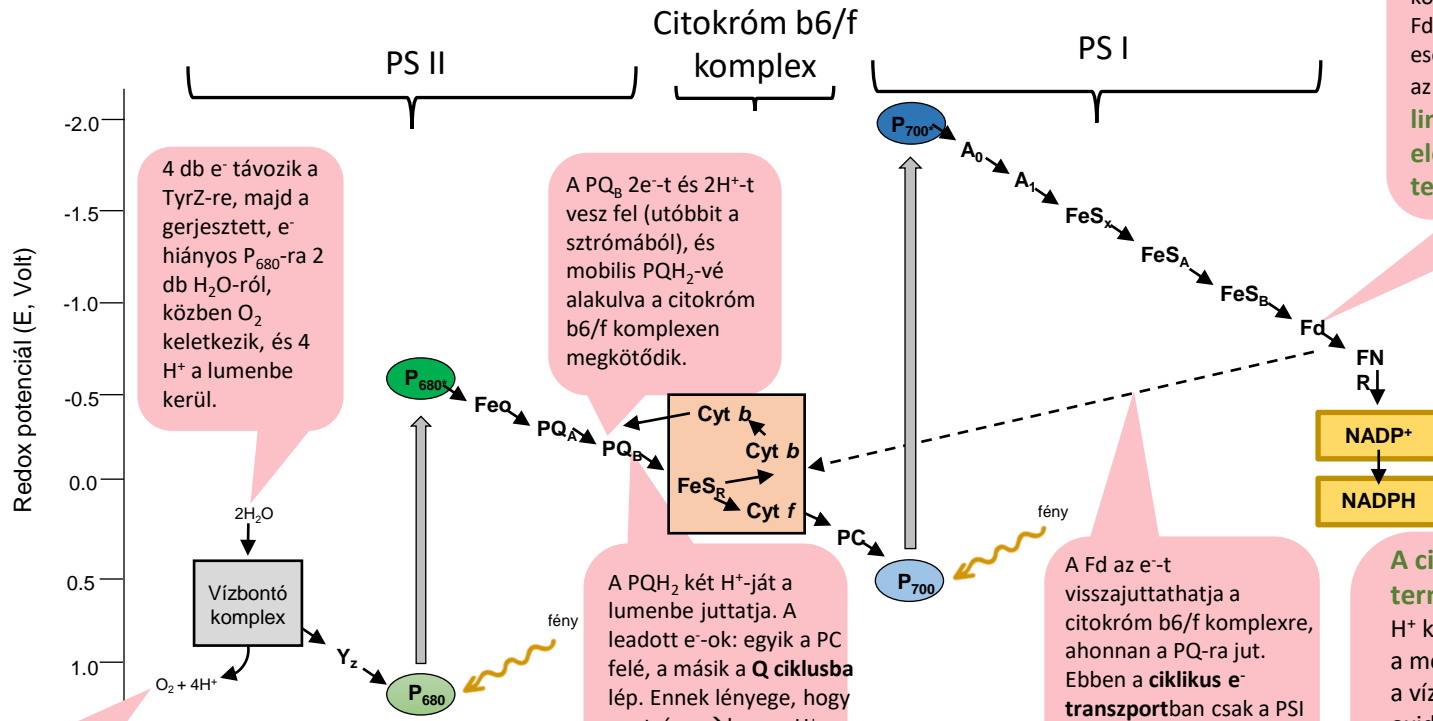
Transzfer feltételei: donor és akceptor átfedő abszorpciós spektrumai, közeli lokalizációjuk.

Redox potenciál (jele E , mértékegysége volt, V)= egy molekula elektronfelvételi, azaz redukálódási képessége. A hidrogén redox potenciálja 0, ennél nagyobb elektronfelvételi képesség esetén az E pozitív előjelű, kisebb képesség esetén negatív előjelű (ekkor a molekula inkább elektront ad le).

A fotoszintetikus elektrontranszport Z-sémája (fényszakasz)

Az elektronok víztől NADP^+ -ig történő áramlását és a komponensek redox potenciál változásait bemutató séma. A Z-alak úgy alakul ki, hogy a gerjesztés hatására a P_{680} és a P_{700} kl a eredetileg pozitív redox potenciál értéke lecsökken, **negatív előjelű lesz**, vagyis az elektron felvétel helyett, ***a gerjesztett pigment inkább elektront ad le***. Az elektrontranszport lánc további komponenseinek redox potenciálja sorban egyre pozitívabb, így azok elektront tudnak felvenni az előző komponenstől.

4 db e^- távozik a TyrZ-re, majd a gerjesztett, e^- hiányos P_{680} -ra 2 db H_2O -ról, közben O_2 keletkezik, és 4 H^+ a lumenbe kerül.

A PQ_B $2e^-$ -t és 2H^+ -t vesz fel (utóbbit a sztrómából), és mobilis PQH_2 -vé alakulva a citokrom b6/f komplexen megkötődik.

A PQH_2 két H^+ -ját a lumenbe juttatja. A leadott e^- -ok: egyik a PC felé, a másik a **Q ciklusba** lép. Ennek lényege, hogy a sztróma $\rightarrow$ lumen H^+ transzlokációt növelje.

A Fd az e^- -t visszajuttathatja a citokrom b6/f komplexre, ahonnan a PQ-ra jut. Ebben a **ciklikus e^- transzportban** csak a PS I aktív, és csak ATP képződik, O_2 és NADPH nem.

A gerjesztett P_{700} által leadott e^- a kötött ferredoxinokról a mobilis Fd-ra adódik át. **Lineáris trp.** esetén ez a FNR enzimnek adja át az e^- -t, ami NADPH-t képez. **A lineáris elektrontranszportlánc terméke a NADPH.**

A ciklikus és a lineáris e^- trp. terméke az ATP:
 H^+ koncentráció különbség alakul ki a membrán két oldala között, hisz a vízbontásból és a PQH_2 oxidációjából származó H^+ -ok a lumenben halmozódnak fel. A H^+ koncentráció különbség a CF_0 - CF_1 ATP szintázal egyenlítődik ki, miközben ADP foszforilálódik ($3\text{H}^+ \rightarrow 1 \text{ATP}$).

A lineáris elektrontranszportlánc (mellék)terméke az O_2 .

A fotoszintetikus elektrontranszport komponensei

PS II komponensei:

A reakciócentrum vázát a D1 és D2 heterodimer fehérje alkotja

Vízbontó komplex (oxygen evolving complex, OEC vagy M-”enzim”): a PSII lumen felőli oldalához kapcsolódik. A Mn ion oxidációs állapotainak megfelelően több állapota lehet (S_0 , S_1 , S_2 , S_3 , S_4 ; S_4 azonnal S_0 -vá alakul), ami a pozitív töltések összegyűjtését szolgálja a vízbontás számára. **Négy foton juttatja a Mn-centrumot abba az erősen oxidált állapotba, ami lehetővé teszi a víz oxidációját.**

Y_z vagy **Tyr_z**= a D1 fehérje tirozin oldallánca, a P_{680+} (oxidált P_{680}) *primer elektron donora*.

Feo= feofitin, a P_{680+} (oxidált P_{680}) *primer elektron akceptora*.

PQ_A és **PQ_B** vagy **Q_A** és **Q_B**= plasztokinon A és B. Mobilis tilakoidon belüli fehérjék.

Citokróm b6/f komplex komponensei:

FeS_R=vas-kén protein, **cyt b**=alacsony és magas redox potenciálú citokróm b-k, **cyt f**=citokróm f.

PC=plasztocianin, kisméretű, réz tartalmú mobilis fehérje.

PS I komponensei:

A reakciócentrum vázát a PsaA and PsaB heterodimer fehérje alkotja

A₀= kl *a* monomer

A₁= K vitamin vagy fillokinon

FeS_x, **FeS_A**, **FeS_B**= kötött ferredoxinok

Fd= mobilis ferredoxin

FNR= ferredoxin-NADP⁺-oxidoreduktáz enzim

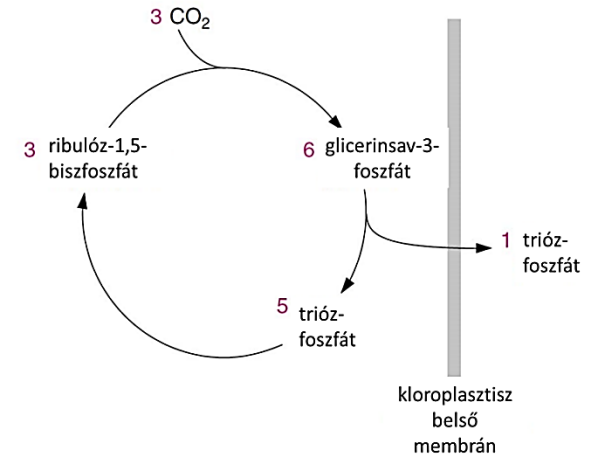
A széndioxid fixálásának C3-as és C4-es útjai (sötét szakasz)

A sötét szakasz során a fényszakaszban termelt ATP és NADPH felhasználásával megvalósul a CO₂ megkötés és redukció a kloroplasztisz sztrómájában.

Calvin-ciklus a C3-as növényekben: a CO₂ ribulóz-1,5-biszfoszfáthoz kötődik (=fixáció ribulóz-biszfoszfát karboxiláz/oxigenáz, Rubisco enzimmel), a keletkező 6 szénatomos intermedier két 3 szénatomos molekulára (glicerinsav-3-foszfát) hasad, majd ezek redukálódnak gliceraldehid-3-foszfáttá (=trióz foszfát), aminek nagy része a regenerációs szakaszban újra felépíti a kiindulási molekulát.

C4-es növényekben: az alapciklust egy CO₂ koncentráló mechanizmus teszi hatékonyabbá, és a folyamatok két külön sejttípusra, azaz térben elkülönülnek.

CAM (Crassulacean Acid Metabolism) növényekben: CO₂ koncentráló mechanizmus, és a folyamatok éjszákára és nappalra, azaz időben elkülönülnek.

A ciklusban 3 CO₂ fixálódik, a képződő 6 trióz foszfátból 5 regenerálódik, 1 pedig a kloroplasztiszból exportálódva felépítő folyamatokban vesz részt.

Rubisco (ribulóz-1,5-biszfoszfát-karboxiláz/oxigenáz)

Katalizált reakciók: energiaigényes, irreverzibilis *karboxiláció*: Ribulóz-1,5-biszfoszfát + CO₂ → 2 glicerinsav-3-foszfát

Alacsony CO₂ koncentráció mellett a Rubisco *oxigenáz* aktivitása dominál: Ribulóz-1,5-biszfoszfát + O₂ → glicerinsav-3-foszfát + 2-foszfoglikolsav

Lassú működésű az enzim, ezt a levelekben lévő **nagy enzimm koncentráció** kompenzálja. Emelkedő hőmérséklet esetén romlik a Rubisco CO₂ affinitása, ezt a C₄-es és a CAM növényekben a CO₂ koncentráló mechanizmus tudja ellensúlyozni.

Szerkezet: 8 kis (sejtmagi kódolású) és 8 nagy (kloroplasztisz genomban kódolt) alegység

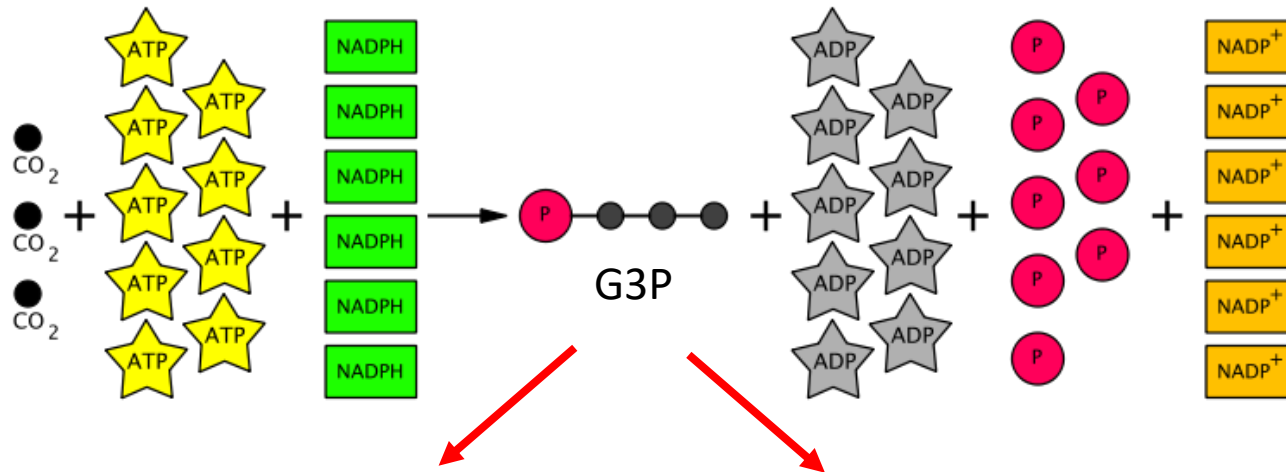

A Calvin-ciklusban megkötött szénváz sorsa: a szénhidrátok szintézise

A Calvin ciklusból a belépő CO₂-val ekvivalens mennyiségű glicerinaldehid-3-foszfát (G3P)szénhidrát távozik és az anyagcserében hasznosítódik (keményítő, szacharóz, egyéb)

A Calvin ciklus egyenlege

(Forrás: Wikipedia. Peter coxhead. [Creative Commons CC0 1.0 Universal Public Domain Dedication](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).)

Keményítő szintézise

Keményítő szerkezete: amilóz (~1000 glükóz α -1,4-es kötések), amilopektin (104-105 db glükóz α -1,4-es és α -1,6-os kötések, elágazó)

Szintézis helye: **kloroplasztisz, amiloplasztisz**

Lényege:

Glükóz-1-foszfátból ADP-glükóz képződik, amik α -1,4-glükán láncokká kapcsolódnak össze.

Szacharóz szintézise

Szacharóz szerkezete: egy glükóz és egy fruktóz molekulából álló diszacharid. **Szintézis helye:** **citoplazma**

Lényege:

A trióz-foszfát **fruktóz-1,6-biszfoszfát**tá alakul, ami tovább alakul **fruktóz-6-foszfát**tá. Egy **UDP-glükózzal** kapcsolódik a fruktóz-6-foszfát és **szacharóz-6-foszfát** képződik. Végül ez defoszforilálódik, és **szacharóz** szintetizálódik.

Fotorespiráció: a Rubisco oxigenáz aktivitása dominál

Szárazság és/

vagy magas hőmérséklet → sztóma zárás → CO₂ koncentráció csökken
→ Rubisco CO₂/O₂ szelektivitása csökken

ennek következtében...

a RUBISCO oxigenáz aktivitása kerül előtérbe = fotorespiráció zajlik le

A fotorespiráció lényege:

A **kloroplasztisban** a Rubisco oxigenáz aktivitása dominál, a ribulóz-1,5-biszfoszfátból egy **glicerinsav-3-foszfát** (ami be tud lépni a Calvin ciklusba) és egy **2-foszfoglukolsav** (ami nem képes erre) képződik. **Ez szervesanyag veszteséget jelent.** Ezért két db. 2 szénatomos foszfoglukolsav több lépésben a peroxiszóma és a mitokondrium részvételével egy 3 szénatomos glicerinsav-3-foszfáttá alakul vissza, ami így részt vehet a ribulóz-1,5-biszfoszfát újranelépítésében és a CO₂ fixálásban, 1 CO₂ pedig felszabadul.

A **peroxiszómára** azért van szükség, mert az átalakulások során reaktív oxigénforma képződik, amit a peroxiszóma antioxidáns rendszere semlegesít, így az nem okoz károsodást.

A **mitokondriumban** az átalakulások során **CO₂** és **NH₃ szabadul fel.** A fotorespirációval a rendszer extra gerjesztési energiát (NADP) is keletkeztet. Az NH₃ a kloroplasztisban a glutamin szintetáz (GS)-glutamát szintáz (GOGAT) enzimrendszerrel reasszimilálódik (=újra beépül aminosavba).

A mitokondriumban felszabadult **CO₂ visszatáplálódhat a Calvin-ciklusba,** és olyan körülmények között **táplálja azt, mikor a levegőben nincs elég CO₂.** Ha nem így lenne, elektronok lépnének ki az elektronszállító láncból, aktivált oxigénformák keletkeznének és tönkretennék a fotoszintetikus membránokat.

A széndioxid fixálásának C₄-es és CAM útjai

A C₄-es és CAM fotoszintézist folytató növények **hatékony CO₂ koncentráló mechanizmussal** állandó, magas CO₂ koncentrációt képesek fenntartani a Rubisco közelében, így annak oxigenáz aktivitása nem kerülhet előtérbe, vagyis a fotoszintézis hatékonyságát rontó **fotorespiráció megakadályozható**.

C₄

Jellegzetes levélszerkezet=Kranz-anatómia (pl. kukorica):

Calvin-ciklus (RUBISCO) csak a nyalábhüvely sejtekben

Mezofill sejt: Nincs Calvin ciklus, a CO₂ **foszfoenol-piruváthoz** kapcsolódva fixálódik, 4 szénatomos **oxálecetsav**, majd **almasav** képződik.

Nyalábhüvely sejt:

Az almasav **piruvátra** bomlik, CO₂ felszabadulása mellett (CO₂ koncentrálás). A CO₂ a Calvin-ciklusban fixálódik, a piruvát a mezofillum sejtbe szállítódik.

CAM

Sivatagi pozsgásokban, amik **sztómáikat nappal zárva tartják**, így a CO₂ fixáláshoz nem lenne elegendő CO₂. Megoldás: az **éjszaka** nyitott sztómákon a **CO₂ felvevődik**, azonban csak **nappal fixálódik**, vagyis a folyamatok időben elkülönülnek.

Éjszaka a felvett CO₂ **oxálecetsavon** keresztül **almasavvá** alakul a kloroplasztiszban, majd az almasav a **vakuólumokban raktározódik**.

Nappal az almasav a vakuólumból mobilizálódik és a kloroplasztiszban **piruváttá** bomlik CO₂ felszabadulása mellett. A CO₂ a Calvin-ciklusban fixálódik.